

GÖRME ÖZÜRLÜLER İÇİN ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE ÖĞRETİMİN ZENGİNLEŞTİRİLMESİ

Dr. Mehmet ÖZYÜREK (*)

Kör denilince genellikle görme algısından ve görme keskinliğinden yararlanamayan kişiler akla gelmektedir. Gerçekte ise çoğunlukla kör olarak nitelenen, (adlandırılan) bireylerin pek çoğu görme özürdürler. Yani belli düzeyde görme keskinliği ve algısı olan bireylerdir. Dolayısıyla konu salt körler açısından değil görme özürdürler açısından da değerlendirilmelidir. Ayrıca ,özel eğitimin bireysel ayrılıkları dikkate aldığı kadar, birey içinde söz konusu olan farklılıklarında göz önüne alan bir yaklaşım olması nedeni ile; soruna körler ve görme özürdürlerin sorunu olarak bakmak çok daha yararlı olacaktır. Kirk (1972). Günümüzde ülkemizde ve diğer ülkelerde körler okullarındaki görme artığı olan ya da az gören olarak adlandırılan öğrencilerin sayıları oldukça kabarıktır. Bu nedenlerden dolayı körlerin ve görme artığı olanların yada az görenlerin öğretilerinin nasıl olacağı ve özellikle az görenler ve körler için öğretimin zenginleştirilmesinin nasıl olacağına değinilecektir. Körler için braille'den az görenler için büyütülmüş alfabeden ve her iki küme içinde geçerli öğretimi zenginleştirme etkinliklerinden dinleme becerilerinin geliştirilmesinden söz etmek amaçlanmaktadır.

Öğretim yöntemleri denilince grupla çalışma yada bireysel öğretim gibi yöntemlerden söz edilebilir. Ancak bilim ve teknoloji her birey için yada aynı özellikteki değişik gruplar için hazır yemek tarifleri biçiminde öğretim yöntemi yada yöntemle-

(*) A.Ü. Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Asistanı

rini önermekten çok uzaktır ve aslında olanaklıda değildir. Şöyle ki her bir yöntem farklı ortamlar ve farklı öğrenciler için etkili olabilmektedir. Bu nedenle çok sayıda öğretim yöntemini bilmek ve uygulamak, genelde; başarıya götüren yol olarak görülmektedir. Ancak özel eğitime muhtaç çocuklara bilgi ve becerilerinin kazandırılmasında öğretimin bireyselleştirilmesi, bireysel öğretim (kaçınılmaz olmaktadır.) Bireysel öğretim öğrencinin öğretilecek konulara ilişkin bilgi ve beceri düzeyi konuya ilişkin ön deneyimlerini, konuya ilişkin yanlış kavramları olup olmadığı, özürünün dışında başka başka özürü olup olmadığı ve hangi araçların uygun olduğunu göz önüne alarak yapan öğretimdir. Öğretim süreçleri kapsamına öğretim yöntemleri, öğretimi zenginleştirme, araçlar, gereçler ve benzer hususlar girmektedir, Curzon (1976). Öğretim yöntemlerinden bireysel öğretimi ayrıntılı tartışmak yerine yine öğretim süreçlerinden öğretimi zenginleştirme biçimlerinden olan büyütülmüş harfler braille kabartma yazı — konuşan kitaplar konumuzu oluşturacaktır.

Bazı eğitimciler görme özürlüler için programların ve öğretim süreçlerinin görenler için olanlarının aynı olduğuna ancak araçlar da farklılık olacağına inanır. Diğerlerine göre ise farklılıklar öylesine büyüktür ki görme özürlülerin istenilen düzeyde işlevde bulunabilmeleri için ayrı sınıflar ve okullar gerekmektedir. Her iki aşırı görüşde de yanlışlar söz konusudur. Harley (1973). Araç farklılıkları büyütülmüş harfler, braille ve teyp materyallerinden oluşmaktadır. Program farklılığı ise hareket özgürlüğü, oryantasyon, günlük gereksinimleri karşılamak için beceriler kazandırmak ve artı kalan görme keskinliğini kullanma gereksiniminden ortaya çıkmaktadır Ek olarak da, öğretim yöntemlerinin uyarlanması, özel araçların sağlanması ve bazı görme özürlü bireylerin kendi nesnel ve sosyal çevrelerinde etkin işlevlerde bulunabilmeleri için matematik ve bilim alanlarında kullanılan farklı araçlardır.

Enç (1972) Harley (1973) Lowenfeld (1971) göre görme özürlü bireylerin çevreleri hakkında bilgi kazanmaları doğal olarak duyu organları (görme, dokunma, kinestetik, işitme, koku alma ve tad alma) aracılığı ile olmaktadır. Etkinlikler görsel uyarılar göz önüne alınarak hazırlanmışsa bu görenler için desenlenmiş demektir. Böyle bir ortamda belirlenmiş amaçlara

ulaşmada görme özürlü bireyler arızaları nedeni ile yetersiz kalacaktır. Yada birey arta kalan görme keskinliğini kullanarak görsel uyaranlar yoluyla bilgi kazanacaktır. Yani görme özürlü bireyin çevresi hakkında bilgi kazanabilmesi için arta kalan görmesini en yüksek düzeyde kullanması gerekmektedir.

Görmenin Kullanımı :

Görme özürlü çocukların çoğunluğunun yeterli düzeyde artık görme keskinlikleri vardır ki buda harflerin okunmasını sağlamaktadır. Günümüzde uzman hekimler gözün kullanılmasının önemini kullanılmamasından daha çok vurgulamaktadır. Napier (1974) Harley (1973) Lowenfeld (1971) göre az görenlerin gözlerini kullanması konusunda ileri sürülen nedenler genellikle mitolojiden kaynaklanmaktadır. Bu mitolojik düşünüşe göre gözlerin kullanılmasının göz üzerine olumsuz etkisi olacağı, sınırlı kullanmanın ise gözü koruyacağı ve görme keskinliğinin azalmasını engelleyeceği biçimindedir. Gerçekte ise görsel uyaranların anlamlandırılabilmesi görme duyusunun etkin bir biçimde kullanımına bağlıdır. Denilebilir ki görme özürlüler için her düzeyde artan görme keskinliğinin kullanılmasının göze olumsuz etki yapmaktan çok olumlu etkisi olmaktadır.

Ülkemizde ve diğer ülkelerde körler okullarına devam eden çocukların 1/3'ü harfleri okuyabilmektedir. Eğer bu gerçek göz yönünde bulundurulacak olursa bazı özel eğitim önlemleri ile harfleri okuyan öğrenci sayısı artacak ve bu çocuklar çevre okullarına devam edebileceklerdir.

Gelişmiş bazı ülkelerde oldukça az gören olarak adlandırılan 5/20 görme keskinliğine sahip bireylerin ayırma ve tanıma öğretimi yolu ile gözlerini kullanmayı öğrendikleri gözlenmiştir. Araştırma bulguları az görenlerin görme keskinliklerinde olumlu yada olumsuz yönde bir değişme olmadığı biçimindedir. Ayrıca görme artıklarından yararlanan bu çocukların gözlerini kullanmada daha güvenli davranış içine girdiklerini gözlemişlerdir. Barraga (1974), Barraga (1976).

Yazılı Materyalin Okunması

Az görenlerin yazılı materyali okuyabilmeleri için görmeyi etkileyen faktörleri önlemler biçiminde ele almak gerekmektedir.

Harley (1973) göre görmeyi etkileyen faktörleri bir bakıma önlemleri şöyle sıralanmaktadır.

1. Parlaklık
2. Simgenin büyüklüğü
3. Zıtlıklar
4. Zaman
5. Yakınlık

Genellikle sıralanan bu faktörlerden birisinin niteliği arttırılırsa görme olayı daha da kolaylaşmaktadır. Görmeyi etkileyen bu faktörleri kısaca açıklayalım.

1. Parlaklık yada uygun aydınlatma : Görme özürlü bireylerin görsel etkinliklerde başarılı olabilmelerinde önemli bir faktördür. Şöyleki ışığın niteliği ve niceliği bireyin gereksinimlerine uygun şekilde düzenlenirse bireyin görsel algılanmasını olumlu şekilde etkilemektedir. Görme özürlü çocuklardan albinizmi olanlar ışığın niceliğinin azaltılması durumlarında daha iyi görebilmektedirler. Miyop olanlar ise aydınlatmanın yada ışığın niceliğini arttırma durumlarında görsel etkinliklerde başarılıdır. Yansımaları ise gölgeler ve değişik tondaki boyalarla uygun yansımalara dönüştürmek mümkündür.

2. Simge büyüklüğü : Görme özürlü bireylerin yazılı materyali okumalarında, harflerin büyüklükleride önemli olmaktadır. Bireyin görme keskinliğine bağlı olarak harflerin büyütülmesine oranla daha pratik bir yol ise optik araçlar, büyüteçlerin kullanılmasıdır. Mercekler ve el büyüteçleri simgelerin büyütülmesi için çok kullanılan düzenlemelerdir. Çok daha geliştirilmiş düzenlemeler ise sabitleştirilmiş büyüteçler, teleskopik mercekler, projeksiyon türündeki mercekler ve kapalı devre televizyonlar, gibi araçlardır.

Her ne kadar bu düzenlemeler az görenlerin okumalarını kolaylaştırsada okuma alanlarının daralması nedeni yakından ve yavaş okumak zorundadırlar.

3. Simge ile Zemin arasındaki zıtlık görmeyi kolaylaştıran bir başka faktördür. Zıtlık ile görebilme arasında olumlu bir ilişki vardır. Yani zıtlığın niteliği arttıkça nesne ve semboller zemin-

den daha kolayca ayırd edilebilmektedir. Genellikle beyaz üzerine siyah yada siyah üzerine beyaz en fazla zıtlığı yaratan renk tonlarıdır.

4. Süre, Zaman : Az görenlerin görme alanlarının dar ve bazı az görenlerin göz dinlendirme dönemlerinin sık olması nedeni ile daha fazla süreye gereksinimleri vardır. Bu nedenle bu çocuklara nesnelere ve sembollerin ayrıntılarını görebilmeleri için süre vermek gerekir.

5. Mesafe - yakınlık : Bir diğer faktörde mesafedir. Yani az gören bireyin tahta ve ekrana yakın oturmasını sağlamak ve kitabı yakın mesafeden okumasına izin vermek gerekir Harley (1973)

Görmeyi etkileyen bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda ve öğretim zenginleştirildiğinde az görenlerin gereksinim ve özelliklerine uygun öğretim yapılmış olur.

Braille - Kabartılmış Altı Nokta sistemi ile Okuma : Braille görme keskinliği ve algısından yararlanabilme olanağı olmayan bireyler için dokunarak okuma sistemidir. Altı kabartma noktayı kapsayacak büyükteki dikdörtgen içinde kabartma noktalar yukarıdan aşağıya üç tane, soldan sağa iki tane olarak dizilirler. Her dikdörtgen içinde 63 değişik düzenleme yapılabilmektedir.

Kısaltmasız braille, alfabeden, noktalama işaretlerinden ve kompozisyon işaretlerinden oluşmaktadır. Kısaltmalı braille de ise dilimizde yaygın olarak kullanılan kelimeler kısaltılarak yayılmakta ve takılar kısaltılarak belirtilmektedir.

Görme özürülülerin dokunarak okumaları görenlerin okumalarına çok benzemekle birlikte bazı önemli farklılıklarda söz konusudur. Farklılıkları şöyle sıralayabiliriz.

1. Göre özürülü bireyler okuma materyallerinden anlamlı kavramları kazanabilmeleri için somut, gerçek deneyimlerden yoksun olabilirler Harley (1973) Lowenfeld (1971). Şöyleki, görme özürülü çocuk kuşu gözlemeksizin kuşa ilişkin hikaye okuyacak olursa kuş hakkında gerçekçi kavramlara sahip olamamaktadır. Bu nedenle çocuğun kuş hikayesine anlamlılık kazandırmama olasılığı ortaya çıkmaktadır. Çocukların okuduklarına an-

lamlılık kazandırabilmek için okuma materyallerinde geçecek olan nesnelere sınıfa getirilmesi ya da bu nesnelere buldukları ortama götürülmesi zorunludur.

2. Görme özürlü çocukların dokunarak okumaya hazırlanmaları gerekmektedir ve bu amaçla dokunarak farklı nitelikteki nesne ve simgeleri ayırabilecekleri araçlar geliştirilmesi gerekmektedir.

3. Dokunarak kabartma noktalarının ayırımını öğretme hasas ayırımı gerektiren nesnelere farkını kazandırmaya geçmeden önce farklılıkları daha belirgin olan nesnelere ayırtmaktan başlamak ile olasıdır. Barraga (1974), Harley (1973);

4. Günümüzde diğer ülkelerde yapılan araştırmalar; görme özürlülere kelime okuma sistemi ile okumayı öğretmenin uygun bir yaklaşım olmadığını göstermektedir. Görenler için okuma üniteleri tümceler olurken görmeyenler için okuma ünitelerini braille dikdörtgeni oluşturmaktadır. Yani görme özürlüler için tüme varım parçalardan bütüne varmak yaklaşımını izleme daha uygun okumayı öğretme yaklaşımı olmaktadır. Yapılan araştırmalar bir kelimenin dokunarak algılanması için harcanan zamanın o kelimedeki söz konusu olan harf toplamının algılanması için harcanan zamanın ortalama iki katı kadar süreyi gerektirdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle de görme özürlü çocuklara ilk olarak harflerin öğretilmesi yolu ile okumayı öğretmenin daha hızlı ve kolay olması beklenebilir.

Braille'le okumanın yarattığı olumsuz koşullar: Dokunarak okumanın yavaş olması nedeni ile eğitim ve öğretimde geri kalmaktadırlar. Enç (1972) Napier (1974). Ancak özel, sistemli öğretim ve bireysel öğretim yaklaşım yolu ile okuma hızlarını arttırmak olanaklıdır.

Braille ile okumada diğer bir sorunda kısaltmalı Braille'e çok erken yer verilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca görme özürlü bireyin deneyimlerine uygun yazılı materyalin hazırlanmaması da okumada sorun yaratabilmektedir.

Kabartmalı materyallerin sınırlı olması ve bunların çok kolay şekilde öğretmen ve öğrencilerce elde edilememesi başka bir sorunu oluşturmaktadır.

Tüm bu sakıncalarına rağmen öğretimi zenginleştirmek ve öğretim sürecini kolaylaştırmak bakımlarından kabartmalı yazının zorunluluğu tartışma götürmemektedir.

Dinleme Becerileri :

Körler ve az görenler için hazırlanan programlarda dinlemeden geniş çevreye ilişkin bilgi kazandırmak için gittikçe artan bir şekilde yararlanılmaya çalışılmaktadır. Tuttle (1974) Napier (1974) Harley (1973) Dinleme becerisinin gelişimi bebeklikle başlar ve sonra çocuk çevresel sesleri inceler ve daha sonra sesleri anlamlandırarak konuşulanları anlayabilir. Dinleme zaman, zaman kabartma ve büyütülmüş okuma materyalinin yerini tutarak zaman zaman da tamamlayıcılık görevi ile öğretimin etkililiğini artırır. Özellikle son zamanlarda dinlemenin öğrenmenin etkililiğini arttırdığına inanılması nedeni ile okul çağındaki görme özürlü çocuklar için kabartma yazı ve büyütülmüş harflere oranla dinlemeye dayalı öğretime daha fazla yer verildiği izlenilmektedir.

Ayrıca, diğer ülkelerde yapılan araştırmalar az görenlerin büyütülmüş harfleri görenlere oranla yarı yarıya daha yavaş okuduğunu göstermektedir. Konuşan kitaplar aracılığı ile okuma hızını görenlerin okuma düzeylerine çıkarabilmenin olanaklı olması nedeni ile dinleme becerilerinden yararlanmak zorunluluk olmuştur. Yine anlama kaybı olmaksızın Braille'le okumadan üç kat daha fazla içeriği dinleyebilmek olanaklı olmaktadır. Yine bazı araştırmalar dinleyerek öğrenmenin Braille ve büyütülmüş harflere oranla daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Tuttle (1974), Lowenfeld (1971) Nolan ve Morris (1969).

Özetlersek görme özürlüler için öğretimin bireyselleştirilmesinin gerekliliği ve öğretimin zenginleştirilmesinde az görenler için büyütülmüş harflerden, körler için ise kabartmalı yazıdan ve her iki küme için de dinlemenin gerekliliği ve özellikleri belirtilmiştir.

Körler okullarındaki görme özürlü öğrencilerin bireysel farklılıklarını ve gereksinimlerini dikkate alan özel eğitim, öğretimin bireyselleştirilmesi ve öğretimde zenginleştirmelere yer vermeyi gerektirir.

- Barraga, N.C., *Increased Visual Behavior in Low Vision Children*. New York, American Foundation for the Blind, 1964.
- Barraga, N.C., *Visual Handicaps and Learning a developmental Approach*. California; Wodsworth, 1976
- Curzon, L.B. *Teaching in Further Education*. London. Cassell and Co. 1976.
- Enç, M. *Görme Özürlüler; Gelişim Uyum ve Eğitimleri*, Ankara, Sevinç, 1972.
- Harley, K.R. *Ir Children with Visually Disabiltion* (ed) Dunn, 1. *Exceptional children in the Schools*. New York: Holt Rinehart and Winston, 1973.
- Lowenfeld, B. *Psychological Problems of Children with Impaired Vision* (Ed.) Cruickshank, W. *Psychology of exceptional child and Youth*. New Jersey, Prentice — Hall, 1971.
- Kirk, S.A. *Educating Exceptional children*. Boston; Houghton mifflin, 1972.
- Napier, G.D. *An Overview Handbook for Teachers of the Visually Handicapped*. Kentuey: American Printing House for the Blind, 1974.
- Nolan, C.Y. ve Morris, J. E., *Learning by Blind Students Through Active and Parsive Listening*. *Exceptional Children*, 1969, 36. 173-87.
- Tutle, D.W *Audio Beding in Handbook for Teachers of the Visually Handicapped*, Kentuey; American Printing House For The Blind 1974.